

<https://doi.org/10.62837/2026.5.179>

LAMİƏ TAHİR QIZI MUĞALOVA
Azərbaycan Dillər Universiteti
mugalova83@mail.ru
ORCID ID: 0000-0001-2345-6789

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ VERTİKAL İSTİQAMƏTLİ HƏRƏKƏT MODELLƏRİNİN SEMANTİK TƏHLİLİ

Xülasə

Məqalə ingilis və Azərbaycan dillərində vertikal istiqamətli hərəkəti ifadə edən leksik-semantik vahidlərin müqayisəli təhlilinə həsr olunmuşdur. Məqalənin məqsədi ingilis və Azərbaycan dillərində vertikal istiqamətli hərəkət modellərinin semantik xüsusiyyətlərini müqayisəli şəkildə təhlil etmək, onların konseptual-metaforik strukturunu müəyyənləşdirmək və bu modellərin həm fiziki, həm də abstrakt mənə sahələrində funksional istifadəsini üzə çıxarmaqdır.

Tədqiqatda “oturmaq–durmaq” (sit-stand) vertikal istiqamətini bildirən feillər və frazeoloji birləşmələr semantik baxımdan araşdırılır, onların konseptual strukturu və metaforik genişlənmə imkanları təhlil edilir. Xüsusi olaraq, hər iki dildə vertikal hərəkətin yalnız fiziki məkanla məhdudlaşmadığı, eyni zamanda abstrakt mənə qatlarında (məsələn, status, emosional vəziyyət, sosial iyerarxiya) geniş istifadə olunduğu göstərilir. Məqalədə ingilis və Azərbaycan dilləri arasında oxşar və fərqli semantik modellər müəyyən edilir, bu da dilin koqnitiv strukturunun universallığı və mədəni spesifikliyi məsələlərinə işıq salır. Araşdırma göstərir ki, vertikal hərəkət modelləri dil daşıyıcılarının konseptual dünyagörüşünü formalaşdıran əsas metaforik sistemlərdən biridir. Bu modellər həm gündəlik danışq dilində, həm də akademik diskursda geniş şəkildə istifadə olunur. Nəticələr iki dil arasında konseptual metaforaların struktur oxşarlığını və funksional fərqlərini ortaya qoyur.

Açar sözlər: vertikal istiqamət, hərəkət modelləri, konseptual metafora, metaforik genişlənmə, semantik təhlil

Məkanın dil vasitələri ilə representasiyası problemi müasir dilçilikdə aktual tədqiqat istiqamətlərindən biri kimi çıxış edir. Bu məqalədə sit (oyurmaq), stand (dutmə) kimi baza statik fellər nümunəsində obyektlərin məkan orientasiyasının sxemləri təhlil olunur. Qeyri-hərəkətli obyektlərin məkan yönümlülüyünü ifadə edən bu fellərlə təqdim olunan orientasiya sxemlərinin müəyyənləşdirilməsi dilə semantik mərkəzli yanaşma çərçivəsində həyata keçirilir və ingilis dilində dünya mənzərəsinin representasiya xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinə yönəlir. Bu fellər hərəkətin və ya digər dinamik proseslərin mövcud olmaması vəziyyətini ifadə edən geniş işlək leksik vahidlər kimi çıxış edir. Başqa sözlə, onlar dil sistemində statik vəziyyətləri, yəni obyektin hərəkətsiz qalmasını və ya hər hansı dəyişiklik prosesinin baş verməməsini bildirən əsas ifadə vasitələrindən biri kimi funksionallaşır. Bu xüsusiyyət onların

ideoqrafik “Rocet Tezaurusu” əsasında aparılmış semantik təhlili nəticəsində müəyyən edilmiş leksik vahidlərin məna qrupları və konseptual sahələr daxilində yerləşdirilməsini mümkün edir. [11, s.44].

Eyni zamanda, müxtəlif tipli obyektlərin statik vəziyyətini ifadə edən bu fellər dil sistemində yüksək işlənmə tezliyinə malik olub, kommunikativ baxımdan fəal dil vasitələri kimi çıxış edir. Onların istifadəsi təsadüfi xarakter daşımır, əksinə, obyektin təbiəti, məkan xüsusiyyətləri, situativ kontekst və konseptual model kimi bir sıra amillərdən asılı olaraq funksional-semantik baxımdan diferensiasiyaya məruz qalır. Bu diferensiasiya nəticəsində eyni məna sahəsinə daxil olan fellər müxtəlif kontekstlərdə fərqli semantik çalarlar və sintaktik davranış nümayiş etdirir ki, bu da onların sistem daxilində spesifik rolunu daha aydın şəkildə üzə çıxarır.

Sit (oturmaq) və stand (durmaq) fellərinin semantikasi və funksional xüsusiyyətlərinə həsr olunmuş elmi ədəbiyyatın təhlili göstərir ki, bu sahədə aparılmış tədqiqatlarda müxtəlif müəlliflər həmin statik fellərin dil sistemində fəaliyyət mexanizmini fərqli nəzəri yanaşmalar və metodoloji prinsiplər əsasında izah etməyə çalışmışlar. Ümumilikdə, bu yanaşmaların əsasında müxtəlif kriteriyalar sistemi dayanır və həmin kriteriyalar toplusu fellərin funksional-semantik davranışını kompleks şəkildə təsvir etməyə imkan yaradır.

Belə ki, bir qrup tədqiqatlarda sit və stand fellərinin işlənmə xüsusiyyətləri leksik-semantik uyğunluq baxımından “insan” və “qeyri-insan” kateqoriyalarına aid isimlərlə əlaqədə araşdırılır. Burada “insan” kateqoriyası insanları, “qeyri-insan” kateqoriyası isə heyvanları, cansız obyektləri və abstrakt anlayışları əhatə edir [3, s.35; 4, s.12]. Bu yanaşma göstərir ki, həmin fellərin seçimi və işlənməsi yalnız sintaktik strukturla deyil, həm də referentlərin ontoloji statusu ilə sıx bağlıdır və məhz bu faktorlar onların semantik uyğunluğunu müəyyənləşdirir.

Digər tədqiqat istiqamətlərində isə diqqət real dünyanın obyektlərinə xas olan ümumi və invariant xüsusiyyətlərin müəyyənləşdirilməsinə yönəldilir. Bu xüsusiyyətlər sit, stand fellərinin funksionallaşması üçün relevant hesab edilir və onların məkan, forma, sabitlik və orientasiya kimi parametrlərlə əlaqəsini ön plana çıxarır [6, s.15; 7, s. 11; 9].

Bu kontekstdə qeyd etmək lazımdır ki, həmin fellərin semantik strukturu yalnız leksik səviyyədə deyil, həm də koqnitiv-semantik və konseptual səviyyələrdə formalaşır. Yəni onların işlənməsi insanın məkan qavrayışı, bədən təcrübəsi və dünya modeli ilə sıx əlaqəli olub, dil vahidlərinin istifadəsində koqnitiv motivasiyanın rolunu üzə çıxarır.

Mövcud tədqiqat nəticələrinin təhlili əsasında belə bir ümumiləşdirilmiş elmi qənaətə gəlmək mümkündür ki, hər bir statik fel (to sit, to stand / oturmaq, durmaq) dil sistemində müəyyən sabitləşmiş konseptual sxemlə əlaqəlidir. Bu konseptual sxemlər obyektin sakit (qeyri-dinamik) vəziyyətdə insan tərəfindən qavranılması və kateqoriyalaşdırılması xüsusiyyətlərinə əsaslanır. Başqa sözlə, həmin fellərin

semantik strukturu yalnız leksik səviyyədə deyil, həm də koqnitiv və konseptual səviyyədə formalaşan təcrübə modelləri ilə şərtlənir.

J. Lakoff və M. Johnsonun koqnitiv metafora nəzəriyyəsi çərçivəsində aparılmış tədqiqatlarda göstərildiyi kimi, insanın məkan təcrübəsi dil vahidlərinin formalaşmasında əsas rol oynayır və baza mexanizmlərindən biri kimi çıxış edir [3, s.44]. Eyni yanaşma S. De Knop və D. Perrez, eləcə də L. Steels və M. Sprangerin işlərində də inkişaf etdirilərək göstərilir ki, ingilis dilində *to sit/ to stand* Azərbaycan dilində isə *oyurmaq/durmaq* felləri ilkin mərhələdə insan bədəninin məkanda yerləşmə vəziyyətinin nominasiyası üçün formalaşmışdır [6, s.26].

Sonrakı diaxron inkişaf prosesində bu fellərin semantik potensialı genişlənmiş və onların referensial sahəsi yalnız insan bədənini ilə məhdudlaşmayaraq, ətraf aləmin müxtəlif obyektlərinə də şamil olunmuşdur. Bu genişlənmə metaforik və metonimik keçid mexanizmləri vasitəsilə baş vermiş, nəticədə həmin fellər müxtəlif ontoloji kateqoriyalara aid obyektlərin məkan vəziyyətini ifadə edən universal təsvir vasitələrinə çevrilmişdir.

Bununla belə, aparılmış müqayisəli-lingvistik tədqiqatlar göstərir ki, müxtəlif dillərdə bu fellərin arxasında duran konseptual məkan sxemləri tam identik deyildir. Yəni ingilis və Azərbaycan dillərində formalaşmış orientasiya modelləri müəyyən ortaq koqnitiv baza ilə yanaşı, spesifik mədəni və dil sisteminə məxsus fərqliliklər də nümayiş etdirir. Məsələn, ingilis dilində bəzi obyektlərin “stand-durmaq/dayanmaq” kimi kateqoriyalaşdırılması daha sərt məkan təsnifatı ilə bağlı olduğu halda, Azərbaycan dilində bu bölgü daha elastik və kontekstual xarakter daşıya bilər.

İngilis dilində *sit* və *stand* statik felləri aşağıdakı tip situasiyaların nominativ ifadəsi üçün istifadə olunur:

– obyekt tərəfindən qəbul edilən bədən mövqeyinin (postural vəziyyətin) təsviri:

(1) *The snake sits around, waiting [12, s.7] . You couldn't defeat them at anything, and yet there they stand in tears. The kids sit on the floor watching TV with her [5].*

The snake sits around, waiting. Bu cümlədə *sit* feli insan olmayan (heyvan) subyektə tətbiq olunmuşdur və burada o, klassik “oturma” deyil, *sakit vəziyyətdə qalma, hərəkətsizlik* və *gözləmə* mənasını ifadə edir. Bu, statik vəziyyətin metaforik genişlənməsidir. Azərbaycan dilində “*ilan ətrafda uzanaraq gözləyir*” tərcüməsi verilərkən *sit* felinin konkret “*oturmaq*” mənası deyil, *uzanaraq hərəkətsiz qalmaq* semantikasi ön plana çəkilmişdir. Bu, ingilis dilindəki statik felin Azərbaycan dilində daha təsviri konstruksiya ilə əvəz olunduğunu göstərir.

You couldn't defeat them at anything, and yet there they stand in tears. Burada *stand* feli fiziki şaquli mövqe ilə yanaşı, həm də *emosional vəziyyətdə sabit dayanma, dəyişməz mövqe* və *dözümlülük* semantik çalarlarını ifadə edir. “*In tears*” ifadəsi ilə birlikdə *stand* felinin situasiyaya emosional reaksiya fonunda işlənməsi

müşahidə olunur. Azərbaycan dilində “onlar orada göz yaşları içində dayanmışdılar” tərcüməsi həm fiziki mövqeni (dayanmaq), həm də emosional vəziyyəti saxlayır, lakin ingilis dilindəki semantik yüklənmə daha sıx və qısa formadadır.

The kids sit on the floor watching TV with her. Bu nümunədə *sit* feli prototipik mənada — yəni *yer səthində oturma vəziyyətini* ifadə edir. Bu, statik postural vəziyyətin ən tipik realizasiyasıdır. Azərbaycan dilində “uşaqlar ... yerdə oturmuşdular” tərcüməsi birbaşa ekvivalentlik əsasında qurulmuşdur və burada semantik dəyişmə minimaldır.

– obyektin məkan üzrə yerləşməsi:

(2) *The cup sits (= is) on the edge of the coffee table (Fincan qəhvə masasının kənarındadır/kənarında dayanır (yer alır) (funksional baxımdan obyektin məkan üzrə yerləşməsinin ifadəsi statik felin lokativ-ekzistensial *be* feli ilə əvəzlənməsi nəticəsində reallaşır) [8, s.184]. *The Monte Novo was thrown out by an eruption of fire, that happened in the place where now the mountain stands (= is) [5]. Monte Novo vulkan püskürməsi nəticəsində atılmışdır; bu püskürmə hazırda dağın yerləşdiyi yerdə baş vermişdir) [5].**

The cup sits on the edge of the coffee table. Burada *sit* feli cansız obyektə (fincan) tətbiq olunur və onun *sabit, dayanıqlı və səth üzərində yerləşmiş vəziyyətini* ifadə edir. Bu kontekstdə fel artıq “oturmaq” mənasını itirərək lokativ yerləşmə funksiyası qazanır. Azərbaycan dilində “yerləşir” feli bu funksiyanı daha neytral şəkildə ifadə edir.

The Monte Novo ... the mountain stands. Bu nümunədə *stand* feli dağın məkanda şaquli, sabit və dominant orientasiyada mövcudluğunu ifadə edir. Burada fel fiziki hərəkət deyil, ekzistensial-lokativ sabitlik mənası daşıyır və “*is*” (*olmaq*) feli ilə semantik ekvivalentlik təşkil edir. Azərbaycan dilində “yerləşir/dayanır” və “mövcuddür” kimi ifadələr bu semantik funksiyanı ötürür.

– insanın məkan orientasiyası təcrübəsi və fiziki dünyanın obyektləri haqqında biliklər əsasında formalaşan oriyentasiya modelinə əsaslanan konseptual metaforalar çərçivəsində statik fellərin metaforik işlənmələri:

(3) *So, if you are sitting on a higher than normal amount of cash right now, what should you do with it? <...> that you will realize that I do stand between the two disciplines, and that I am trying to keep «both in mind» as you suggest. The problem may lie with the model itself [5].*

Bu nümunələrdə *sit* və *stand* statik felləri artıq fiziki məkan orientasiyasını deyil, abstrakt və metaforik münasibətləri ifadə edir. Beləliklə, onların semantik strukturu konkret məkan mənasından çıxaraq konseptual-metaforik səviyyədə genişlənir.

Sitting on a higher than normal amount of cash. Bu nümunədə *sit on cash* ifadəsi metaforik xarakter daşıyır və “maliyyə vəsaitini istifadə etmədən saxlamaq”

mənasını ifadə edir. Burada *sit* feli fiziki oturma vəziyyətini deyil, müəyyən resursa sahib olma və onu passiv şəkildə əldə saxlama semantikasını aktuallaşdırır. Konseptual baxımdan “pul üzərində oturmaq” modeli nəzarət, sahiblik və hərəkətsiz saxlanma ideyaları ilə bağlıdır. Azərbaycan dilində bu mənə “*əlində pul ehtiyatı olmaq*” və ya “*pulu saxlayıb istifadə etməmək*” kimi təsviri vasitələrlə ifadə olunur.

I do stand between the two disciplines. Bu nümunədə *stand* feli fiziki dayanmanı deyil, iki elmi istiqamət arasında konseptual mövqe tutmağı ifadə edir. Burada felin semantikasi “*müəyyən mövqedə olmaq*”, “*iki yanaşma arasında yerləşmək*” və “*tarazlaşdırıcı mövqedə olmaq*” kimi abstrakt mənə çalarları qazanır. Bu istifadədə *stand* sabitlik, mövqe və intellektual identifikasiya semantikasi ilə əlaqələndirilir.

Statik felləri daha ətraflı nəzərdən keçirək və onların qeyd olunan işlənmə hallarını əlavə amillərlə birlikdə izah edək.

Stand feli ilk növbədə insanın və ya heyvanın bədən mövqeyini, yəni ayaqüstü duruş vəziyyətini təsvir edir.

(4) *The dog stands in the doorway of the kitchen, barking like mad [5].*

Stand felinin bu tip təsvirlərdə işlənməsi, əsasən, ətraf üzvlərinə malik canlı obyektlərin postural vəziyyətinin ifadəsi ilə bağlı olduğundan semantik baxımdan motivasiyalı və sistemli xarakter daşıyır. Əksinə, belə anatomik xüsusiyyətlərə malik olmayan canlıların təsviri zamanı bu felin istifadəsi qeyri-adekvat hesab olunur. Məsələn, ilan kimi ətraf üzvləri olmayan canlıların sakit vəziyyəti kontekstual xüsusiyyətlərdən asılı olaraq *sit* və ya *lie* felləri vasitəsilə ifadə edilir, lakin *stand* felinin bu cür situasiyalarda işlənməsi semantik uyğunluq baxımından mümkün deyil.

(5) *Onlar alçaq bir divarın dibində durdular [1].*

Bu nümunədə *durmaq* feli personajların müəyyən məkan daxilində sabit vəziyyətdə yerləşməsinə ifadə edir. Fel burada yalnız fiziki dayanma aktını deyil, həm də situativ gözləmə və məkan daxilində mövqe tutma semantikasını aktuallaşdırır. “Divarın dibində” lokativ komponenti ilə birlikdə işlənərək obyektlərin məkan koordinasiyasını konkretləşdirir.

(6) *Küçənin sağ tərəfində gözəl bir bina durur [1].* Bu nümunədə *durmaq* feli insan deyil, cansız obyekt — “bina” ilə işlənmişdir. Burada fel lokativ-ekzistensial funksiya daşıyır və “yerləşmək”, “mövcud olmaq” mənasını ifadə edir. Eyni zamanda obyektin şaquli orientasiyası və sabitliyi vurğulanır. Bu istifadə ingilis dilindəki *stand* felinin semantik funksiyası ilə paralellik təşkil edir.

(7) *The snake sits for a while, his tongue flicking, and then sidles over to the other side of the path [13, s.26]. When the snake lies under a tree, and has fixed his eyes on a bird or squirrel above; it obliges them to come down, and to go directly into its mouth [10].*

Məkan üzrə şaquli oriyentasiyanın prototipik xüsusiyyət kimi üstünlük təşkil etdiyi obyektlərin sakit (qeyri-dinamik) vəziyyətini ifadə etmək üçün ingilis dilində əsasən *stand* feli istifadə olunur [6, s.28]. Bu hal, obyektin təbii və ya normativ məkan vəziyyətinin şaquli ox üzrə təşkil olunması ilə bağlıdır və həmin obyektin tipik orientasiya modelini əks etdirir. Beləliklə, *stand* feli yalnız fiziki duruşu deyil, həm də konseptual olaraq “şaquli sabitlik” ideyasını kodlaşdıran semantik vahid kimi çıxış edir.

Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, obyektlərin məkan orientasiyası statik və dəyişməz xarakter daşımır. Xarici fiziki təsirlər, təbii hadisələr və ya situativ şərtlər nəticəsində obyektin ilkin (prototipik) məkan vəziyyəti dəyişə bilər və bu zaman onun oriyentasiya modeli transformasiyaya uğrayır. Məhz bu səbəbdən eyni obyekt müxtəlif kontekstlərdə fərqli statik fellərlə təsvir oluna bilər.

Məsələn, ağaclar normal şəraitdə şaquli istiqamətdə yerləşir və yuxarıya doğru inkişaf edən canlılar kimi *stand* feli ilə təsvir olunur. Lakin güclü külək, fırtına və ya digər destruktiv təbii hadisələr nəticəsində ağacın ilkin şaquli orientasiyası pozula bilər və o, yer səthində üfüqi vəziyyətə düşə bilər. Bu halda artıq *lie* feli ilə ifadə olunan horizontal yerləşmə vəziyyəti aktuallaşır.

Eyni prinsip qeyri-canlı obyektlərə də şamil olunur. Məsələn, kitablar prototipik olaraq düz səth üzərində üfüqi şəkildə yerləşdikdə *lie* feli ilə təsvir edilir. Lakin kontekstdən və yerləşmə üsulundan asılı olaraq kitab rəfdə şaquli şəkildə düzülüb halda *stand* feli ilə ifadə oluna bilər. Bundan əlavə, ingilis dilində bəzi kontekstlərdə kitabın rəfdə “oturması” kimi metaforik istifadələr də müşahidə olunur ki, bu da *sit* felinin qeyri-prototipik, lakin qəbul olunmuş semantik genişlənməsidir.

(8) *The trees stand so closely, that the surface of the ground, within the masses, is almost destitute of herbage [5]. There is one problem though; most of the trees are lying on the ground, blown down in the great hurricane of 1938 [5]. The book is lying on the table. The book is standing on the shelf. The books are sitting on the shelf gathering dust [9, s. 18].*

Stand felinin metaforik potensialı onun yazılı mətnlərin, o cümlədən qrafik təsvirlərin kağız və ya digər vizual daşıyıcı üzərində yerləşdirilməsini ifadə edən kontekstlərdə istifadəsi zamanı üzə çıxır. Bu halda fel artıq yalnız fiziki şaquli mövqeni deyil, daha geniş şəkildə məlumatın və ya vizual elementlərin müəyyən səth üzərində təşkil olunmasını və strukturlaşdırılmış şəkildə təqdim edilməsini kodlaşdırır.

(9) *It doesn't matter how much that you believe you are reading it exactly as it stands on the page, it is an interpretation, and that is all we have [5].*

Bununla belə, digər kontekstlərdə *stand* feli tarazlıq, dayanıqlıq və situasiya üzərində nəzarət kimi semantik xüsusiyyətləri ifadə edən formalarla əlaqədə çıxış edir [9, s.12]. Məsələn, *When We Stand Together* mahnısında Nickelback qrupuna məxsus “*We must stand together...*” ifadəsi bu felin kollektiv fəaliyyət, situasiyaya

nəzarət və çətinliklərin öhdəsindən gəlmə qabiliyyətinin yüksək aktuallaşma səviyyəsində olduğu kontekstlərin nominasiyasında istifadə olunduğunu göstərir.

Digər tərəfdən, danışıq dilində geniş yayılmış “*I can't stand it*” ifadəsində isə *stand* felinin semantik strukturu fərqli istiqamətdə aktuallaşır və burada nəzarət və ya dözümlülük komponenti zəifləyərək emosional rəddetmə və dözülməzlik mənası ön plana çıxır. Beləliklə, *stand* felinin semantik potensialı kontekstual şərtlərdən asılı olaraq dəyişkən xarakter daşıyır və bu dəyişkənlik onun həm koqnitiv, həm də funksional-semantik səviyyələrdə çoxplanlı interpretasiyasını şərtləndirir.

Tədqiqat nəticələri göstərir ki, bu fellərin işlənməsi obyektin fiziki xüsusiyyətləri, funksional təyinatı, məkan orientasiyası və dil daşıyıcısının həmin obyektə münasibətdə formalaşdırdığı konseptual model ilə şərtlənir. Bu baxımdan vertikal istiqamətli fellər yalnız qrammatik və leksik vahidlər deyil, həm də insanın məkan qavrayışını və dünya haqqında biliklərini əks etdirən koqnitiv strukturlar kimi çıxış edir.

Eyni zamanda müəyyən edilmişdir ki, həmin fellər metaforik semantik genişlənmə potensialına malikdir. Onlar nəzarət, sabitlik, emosional vəziyyət, liderlik, problem mənbəyi və sosial münasibətlər kimi abstrakt anlayışların ifadəsində də istifadə olunur. Bu isə məkan təcrübəsinin insan təfəkküründə abstrakt konseptlərin formalaşması üçün əsas mənbələrdən biri olduğunu təsdiqləyir.

Ədəbiyyat

1. Ordubadi, M.S. Qılınc və qələm. Bakı: Azər nəşr, 1984.
https://az.wiktionary.org/wiki/durmaq?utm_source=chatgpt.com
2. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. М., 2004.
3. Лакофф Д., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Теория метафоры. М., 1990. – 242 с.
4. Сметанина Т. В. Когнитивная семантика глаголов пространственной ориентации STAND, SIT, LIE: дис. ... канд. филол. наук. Иркутск, 2007.
5. COCA – Corpus of Contemporary American English [Электронный ресурс]. URL: <https://www.english-corpora.org/coca/>.
6. De Knop S., Perrez J. Conceptual metaphors as a tool for the efficient teaching of Dutch and German posture verbs // Review of Cognitive Linguistics. Amsterdam; Philadelphia. Vol. 12 (1), 2014. – 30 p.
7. Gamerschlag T., Petersen W., Ströbel L. Sitting, Standing, and Lying in Frames: A Frame-Based Approach to Posture Verbs // Logic, Language, and Computation. Berlin, 2013. – 21 p.
8. Kreger L. The Downward Spiral: Beginnings and Endings. The USA, 2010.

9. Newman J. The Linguistics of Sitting, Standing, and Lying // Typological Studies in Language, 51. Amsterdam; Philadelphia, 2002.
https://www.researchgate.net/publication/263845500_The_Linguistics_of_Sitting_Standing_and_Lying
10. Priestley M. A Book of Birds. URL: https://archive.org/stream/in.ernet.dli.2015.20283/2015.20283.A-Book-Of-Birds_djvu.txt
11. Roget P.M. Roget's Thesaurus: Of English Words and Phrases. London., 2004.
12. Sharma S. Work Squad: Nature's Showmen. India, 2011
13. Sterne M. Alive and Loose in the Ordinary: Stories of the Incarnation. The USA, Harrisburg, 2006.

Mughalova L.T.

**A semantic analysis of vertical movement models in the English and Azerbaijani Languages
Summary**

The present article is devoted to a comparative analysis of lexical-semantic units expressing vertical movement in the English and Azerbaijani languages. The main objective of the study is to examine, from a comparative perspective, the semantic properties of vertical motion models in both languages, to determine their conceptual-metaphorical structures, and to elucidate their functional realization in both physical and abstract domains of meaning.

In the study, verbs and phraseological units denoting vertical orientation, such as *to sit– to stand*, are investigated from a semantic perspective, with particular attention to their conceptual structure and potential for metaphorical extension. It is demonstrated that, in both English and Azerbaijani, vertical movement is not confined to physical spatial representation but is also productively employed in abstract semantic domains, including status, emotional states, and social hierarchy. The study identifies both convergent and divergent semantic models in the two languages, thereby contributing to the discussion of universality and cultural specificity in the cognitive structuring of language. The study demonstrates that vertical movement models represent one of the fundamental metaphorical systems underlying the conceptual worldview of language users. These models are extensively utilized in both everyday linguistic communication and academic discourse. The findings reveal both structural similarities and functional differences in conceptual metaphor systems across the two languages under investigation.

Keywords: vertical orientation, motion models, conceptual metaphor, metaphorical extension, semantic analysis.

Мугалова Л.Т.

Семантический анализ моделей вертикально направленного движения в английском и азербайджанском языках.

Резюме

Статья посвящена сравнительному анализу лексико-семантических единиц, репрезентирующих вертикально направленное движение в английском и азербайджанском языках. Основная цель исследования заключается в выявлении и сопоставительном описании семантических характеристик моделей вертикального движения в рассматриваемых языках, определении их концептуально-метафорической структуры, а также в анализе функциональной реализации данных моделей как в сфере физического пространства, так и в абстрактных семантических областях.

В исследовании осуществляется семантический анализ глаголов и фразеологических единиц, репрезентирующих вертикальное направление, таких как *сидеть–стоять* (sit–stand), а также рассматриваются их концептуальная структура и потенциал метафорического расширения. Подчеркивается, что в обоих языках вертикальное движение не ограничивается физическим пространственным уровнем, но активно функционирует и в абстрактных семантических сферах, включая статус, эмоциональное состояние и социальную иерархию. В работе выявляются как сходные, так и различающиеся семантические модели в английском и азербайджанском языках, что позволяет уточнить вопросы универсальности и культурной специфики когнитивной организации языка. Результаты исследования свидетельствуют о том, что модели вертикального движения представляют собой одну из базовых метафорических систем, формирующих концептуальную картину мира носителей языка. Указанные модели характеризуются широким функционированием как в повседневной коммуникации, так и в академическом дискурсе. Полученные данные выявляют наличие структурных сходств и функциональных различий в системе концептуальных метафор исследуемых языков.

Ключевые слова: вертикально направленное движение, модели движения, концептуальная метафора, метафорическое расширение, семантический анализ.

Rəyçi: Prof. Kəmalə Cəfərova